

УДК 94(477)«15-16»:636.295

Тарас Вихованець,
м. Нетішин

«КОРАБЛІ ПУСТИНИ» НА ПІВДЕННОМУ СХОДІ ВОЛИНИ, АБО ПРО ВЕРБЛЮДІВ У МАЄТКАХ КНЯЗІВ ОСТРОЗЬКИХ ПОБЛИЗУ СТАРОКОСТЯНТИНОВА

У статті представлено джерельні повідомлення про верблюдів у власності давнього українського аристократичного роду князів Острозьких. Приділено увагу згадкам про цих екзотичних тварин на Старокостянтинівщині у першій чверті XVII ст.

Ключові слова: верблюд, фільварок, обора, князі Острозькі, Південно-Східна Волинь.

Цих екзотичних тварин європейці знали з давніх-давен*. До прикладу, польський монарх Мешко I подарував верблюда германському королю, майбутньому імператорові Священної Римської імперії Оттону III на з'їзді у Кведлінбурзі в 985 р. [12, s. 101]. Трьох таких звірів інший польський володар, Владислав Ягелло, за повідомленням хроніста Яна Длугоша, отримав у 1412 р. в угорському місті Буда від посланців хана Золотої Орди Зеледіна (Джелал ад-Діна) [9, s. 131]. Бачили цих чималих ссавців і на давніх українських землях. «...Приїшов Батий до Києва з великою силою, многим множеством сили своєї, і окружив город. ...І не було чути [нічого] од звуків скрипіння теліг його, ревіння безлічі верблюдів його...», — так розповідає Галицько-Волинський літопис про напад хана Батия на столицю України-Руси у 1240 р. [2, с. 58].

Коли саме верблюди з'явилися у маєтках згаданого в заголовку до цієї статті аристократичного роду — достеменно невідомо. Можливо, у 1512 р., після того, як польсько-литовське військо під орудою головно князя Костянтина Івановича Острозького перемогло татарів біля Вишнівця, що на Тернопільщині, а серед воєнних трофеїв виявилися не лише намети, шати, зброя, а й коні та верблюди... [5, с. 45] Майже пів століття по тому син згаданого полководця, київський воєвода князь Василь Острозький під час сходження на престол польського короля Генріха Валуа (1574) подарував цьому можновладцеві п'ять верблюдів, «народжених у Польщі». Це повідомлення, наведене істориком Свентославом

III всеукраїнська науково-практична конференція

Ожельським, дозволяє припустити, що Острозькі в той час могли не лише утримувати згаданих екзотичних тварин, а і з більшим чи меншим успіхом розводити їх [15, с. 210; 11, с. 36; 6, с. 525].

Відомості про верблюдів знаходимо і в господарських описах маєтків краківського каштеляна князя Януша Острозького, сина Василя Острозького, від 1615 р. Реєструючи обору у фільварку «*на Стариках*» під м. Костянтиновом (нині – Старокостянтинів), уповноважені особи серед величезної кількості худоби згадали і про шістьох верблюдів: «*самців 2, самиць молодих 1, старих самиць 3*». Більше того, у громаді села Старики, що працювала на цьому панському господарстві, згадується верблютник Калько – певне селянин, якому доручили опікуватися екзотичними тваринами [3, с. 133-134]. Повідомляється про верблюдів і в описі обори сусіднього Костянтинову Кузьминського фільварку (нині Кузьмин – село у Щиборівській сільській громаді Хмельницького району). Було їх загалом вісім – двоє самців та шестеро самиць [3, с.150]. Всього на той час у згаданих маєтках князівського роду налічувалося 14 верблюдів [4, с.43]. Щоправда, джерела не повідомляють, чи це були верблюди одногорбі (дромадери), чи двогорбі (бактріани), а чи і ті, й інші.

На тлі неймовірно великої кількості звичайної худоби в належних Острозьким маєтках навіть нечисленні згадки про верблюдів мали б, на перший погляд, свідчити про особливе значення їх для князівської фамілії. Однак, у такому випадку більш природньо було б побачити їх десь в окремо відведеному гаю чи на іншій придатній для їхнього проживання території, але ніяк не у фільварковій оборі! Не виключено, що саме так і бувало... за теплої пори. Документ же, швидше за все, уклали взимку та закінчили під кінець березня 1615 року, коли метеорологічні умови для випасання верблюдів під відкритим небом ще були, вочевидь, не вельми сприятливі. Гадаємо, «кораблі пустині» для родини Острозьких служили і своєрідним елементом гонору, і, не виключено, за особливих обставин витривалою, використовуваною для господарських потреб, худобою.

Ми вже згадували про те, що європейцям верблюди відомі здавна. Час, коли жили князі Острозькі, став періодом появи низки друкованих видань, у яких приділено увагу й верблюдам. Хтозна, може деякі з цих друків навіть були в зібраннях князівського роду? До прикладу, праця невідомого автора «*Ortus sanitatis*» (1517, «Сад

90

здоров'я»), у якій розділ «*De animalibus*» («Про тварин») містить відомості про згаданих ссавців [14]. Або ж згадати енциклопедичну працю швейцарського вченого Конрада Геснера «*Historiae animalium*» («Історії тварин»), зокрема її книгу I «*De quadrupedibus uiuiparis*» (1551, «Про чотириногих, що народжують живими») [8] чи книгу Йозефа Бойллота «*New Termis Buch von allerley grossen vierfüssigen Thieren zugerichtet*» (1604), присвячену великим чотириногим тваринам [7]. До речі, зображення у ній, в тому числі й верблюдів, стилізовані та нагадують портрети людей. Завершимо екскурс працею польського вченого Яна Йонстона «*Historiae naturalis de quadropetibus*» (1650, «Природничі історії про чотириногих»), який прекрасно ілюстрований здебільшого зображеннями дромадерів [10].

Якою була доля верблюдів, що замешкували колись у маєтках князів Острозьких, достеменно невідомо. Згодом традицію утримувати екзотичних ссавців на Південно-Східній Волині продовжив граф Юзеф Потоцький, власник Антонін, що лежать майже по-сусідству зі Старокостянтинівом і Кузьмином [13, s. 19; 1, с. 119]. Це могло б стати предметом окремої студії.

* Стаття є відредагованим, науковим варіантом науково-популярного допису «*Вихованець Т. «Кораблі пустині»... на південному сході Волині, або про верблюдів у маєтках князів Острозьких*», що був опублікований в соціальній мережі «Фейсбук» у групі «Нетішинський музей» 2 жовтня 2023 р.

Список використаних джерел та літератури:

1. *Вихованець В.* Чесноти славетського роду Сангушків та їх свояків Потоцьких // Вісник Нетішинського краєзнавчого музею. – 2014. – Вип. 5. – С. 86-125.
2. Галицько-Волинський літопис / Перекл. *Л. Махновець.* – Львів, 1994.
3. Опис володінь князя Януша Острозького у Південно-Східній Волині 1615 року / Упор. *В. Атаманенко, І. Рибачок.* – Острог, 2009.
4. *Стрішенець М., Павлова О., Павлов К.* Просте товарне виробництво і зародження мануфактур в Україні. – Луцьк, 2019.
5. *Ульяновський В.* «Славний для всіх часів чоловік»: князь Костянтин Іванович Острозький. – Острог, 2009.
6. *Ульяновський В.* Князь Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків. – Київ, 2012.

III всеукраїнська науково-практична конференція

7. *Boillot J.* New Termis Buch von allerley grossen vierfüssigen Thieren zugerichtet. – S. l., 1604.

8. *Conradi Gesneri medici Tigurini Historiae animalium liber primus de quadrupedibus viuiparis: opus philosophis, medicis, grammaticis, philologis, poetis, & omnibus rerum linguarumque variarum studio.* – Tigvri, 1551.

9. *Jana Długosza*, kanonika krakowskiego, dziejów polskich ksiąg dwanaście / Przekł. *K. Mecherzyńskiego*. – Kraków, 1869. – T. 4.

10. *Jonstonvs J.* Historiae natvralis de quadrvpetibvs. – Francofvrti ad Moenum, 1650.

11. *Kardaszewicz S.* Dzieje dawniejsze miasta Ostroga. Materyały do historyi Wołynia. – Warszawa; Kraków, 1913.

12. *Kronika Dytmara*, Biskupa Merseburgskiego / Wyd. *Z. Komarnicki*. – Żytomierz, 1861.

13. *Laskowski K.* Antoniny // Wieś ilustrowana. – 1911. – Nr 11. – Listopad. – S. 2-26.

14. *Ortus sanitatis: De herbis et plantis, de animalibus et reptilibus, de auibus et volatilibus, de piscibus et natatilibus, de lapidibus et in terre venis nascentibus, de urinis et earum speciebus.* – S.l., 1517.

15. *Orzelski Ś.* Bezkrólewia ksiąg ósmioro, czyli dzieje Polski od zgonu Zygmunta Augusta r. 1572 aż do r. 1576 / Wyd. *W. Spasowicz*. – 1856. – T. 1.

УДК 7.04:94(477.43)«18/19»:070(438)

*Сергій Єсюнін,
м. Хмельницький*

ІКОНОГРАФІЯ СТАРОКОСТЯНТИНОВА В ПОЛЬСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проведено огляд іконографічних матеріалів, що стосуються міста Старокостянтинова, які побачили світ у польських ілюстрованих періодичних виданнях ХІХ – початку ХХ ст.

Ключові слова: іконографія, малюнок, дереворит, фотоілюстрація, замок Острозьких, костел, домініканський монастир, Старокостянтинів.

Дослідники історії міста Старокостянтинова використовують широкий спектр джерел та літератури, серед яких одним із найінформативніших є іконографічні матеріали минулого – малюнки, гравюри, дереворити, фотоілюстрації тощо. Саме вони